

Vankilasta vapautuneiden toimintaterapiatarpeen kartoitus

Toiminnallinen oikeus merkitykselliseen arkeen

Jenni Mäkelä

Opinnäytetyö, AMK

Toukokuu 2023

Toimintaterapeutin tutkinto-ohjelma

Mäkelä, Jenni

Vankilasta vapautuneiden toimintaterapiatarpeen kartoitus. Toiminnallinen oikeus merkitykselliseen arkeen.

Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Toukokuu 2023, 39 sivua.

Toimintaterapeutin tutkinto-ohjelma. Opinnäytetyö AMK.

Julkaisun kieli: suomi

Julkaisulupa avoimessa verkossa: kyllä

Tiivistelmä

Laadullisen tutkimukseni tavoitteena oli kartoittaa, minkälaiset asiat estävät ja toisaalta edistävät vankilasta vapautuneita juurtumaan arkeen ja yhteiskuntaan muodostaen toimivampaa arkea, joka ehkäisisi uusintarikollisuutta ja loisi mahdollisuuksia muodostaa yksilöllisesti merkityksellisempää arkea ja lisätä hyvinvointia. Tutkimuksen aineisto kerättiin aiemmista tutkimuksista ja haastattelemalla teemahaastattelun avulla Silta-Valmennuksen kautta viittä vankilasta vapautunutta ihmistä, jotka olivat saaneet jonkinlaista kuntoutusta vankeuden jälkeen tai olivat edelleen koevapaudessa. Näiden tarpeiden perusteella voitiin pohtia, voisiko toimintaterapia vastata näihin tarpeisiin ja missä vaiheessa vangin kuntoutuspolkua toimintaterapia ja siihen liittyvät toimintakyvyn arviot voisivat hyödyttää vankia kohti merkityksellisempää arkea, jonka toimintaterapian paradigma näkee ihmisen hyvinvoinnin kannalta välttämättömänä asiana.

Tulosten perusteella haastateltavilla esiintyi erinäisiä puutteita taidoissa tai valmiuksissa, mutta erityisen merkityksellistä oli se, että arkeensa ja elämänsä tyytyväisimpiä olivat vankeuden jälkeen työhön joko kuntouttavana työtoimintana tai työkokeiluna edenneet vangit. Toimintaterapeutteja voitaisiin siis pitää hyvin merkittävänä osana moniammatillista tiimiä, joka lisäisi työelämävalmiuksia ja suunnittelisi yksilöllisiä kuntoutuspolkua, jotta uusintarikollisuutta saataisiin vähennettyä kiinnittämällä ihminen hänelle merkitykselliseen arkeen.

Avainsanat (asiasanat)

Vankilasta vapautuminen, uusintarikollisuus, koevapaus, kuntoutuminen, toimintaterapia, yhteiskuntaan kiinnittyminen, merkityksellinen arki

Mäkelä, Jenni

Mapping the need for occupational therapy during post-incarceration. The right to a meaningful everyday life.

Jyväskylä: JAMK University of Applied Sciences, May 2023, 39 pages.

Degree Programme in Occupational therapy. Bachelor's thesis.

Permission for open access publication: Yes

Language of publication: Finnish

Abstract

The goal of my qualitative research was to map what kinds of things weaken and on the one hand promote well-being and integration to society during post-incarceration, while creating a more functional and more individually meaningful everyday life and preventing recidivism. The data for the study was collected from previous studies and by interviewing five people released from prison through Silta-Valmennus. All of them received some form of rehabilitation after imprisonment or were still on probation. After clarifying these needs, it was assessed whether occupational therapy could meet these needs and at what point in the prisoner's rehabilitation path occupational therapy and the associated assessments of functionality could benefit the prisoner towards a more meaningful everyday life, which the paradigm of occupational therapy sees as a necessity in terms of human well-being.

Based on the results, the interviewees showed various deficiencies in skills or capabilities, but it was particularly significant that those who had went to work after imprisonment either as a rehabilitation work activity or as a work trial were the most satisfied with their everyday life. Occupational therapists could therefore be considered a very significant part of a multi-professional team increasing working life skills and plan individual rehabilitation paths, so that recidivism could be reduced by attaching a person to a meaningful everyday life.

Keywords/tags (subjects)

Post-release, post-incarceration, integration to society, occupational therapy, probation, rehabilitation, meaningful everyday life

Sisältö

1	Johdanto.....	3
2	Vankilasta vapauteen	5
2.1	Rangaistusajan suunnitelma.....	5
2.1.1	Koevapaus.....	5
2.1.2	Kokemuksia koevapaudesta.....	6
2.2	Tuen tarve vapautumisvaiheessa	7
2.2.1	Taitojen ja valmiuksien puute	7
2.2.2	Psyykinen, sosiaalinen ja somaattinen problematiikka	7
2.3	Kuntoutus vankeuden jälkeen	8
2.3.1	Toimintaterapia vankeuden jälkeisessä kuntoutuksessa.....	8
2.3.2	Kuntoutusohjelmat	8
2.3.3	Silta-Valmennus	10
2.3.4	Asumisen tuki ja arkitaidot.....	10
2.3.5	Kuntoutuksen vaikuttavuuden mittaaminen.....	11
2.4	Muutoksen edellytykset	12
2.4.1	Muutoshalukkuus.....	12
2.4.2	Ammattilaisen tuki	12
2.4.3	Työllistyminen	13
3	Toimintaterapia merkityksellisen arjen mahdollistajana	14
3.1	Toimintaterapian teoreettinen tausta.....	14
3.2	Toiminnallinen oikeudenmukaisuus	15
3.3	Osallisuus	16
3.4	Toimintaterapiaprosessi.....	16
4	Tutkimuksen toteutus.....	18
4.1	Tutkimuksen tavoitteet ja menetelmäsuuntaus.....	18
4.2	Aineistonkeruu	18
4.3	Aineiston analyysi.....	19
5	Tutkimuksen tulokset	20
5.1	Haastateltavien taustatiedot.....	20
5.2	Koevapausjärjestely ja vaiheittainen vapautuminen	20
5.3	Taidot ja valmiudet.....	21
5.4	Arjen merkityksellisyys	22
5.5	Kuntoutuksen merkitys	24

6	Johtopäätökset	25
7	Pohdinta	26
7.1	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	26
7.2	Koevapauden haasteet	27
7.3	Merkityksellisen arjen mahdollistaminen	28
	Lähteet	30
	Liitteet	34
	Liite 1. Teemahaastattelun runko	34
	Liite 2. Tiedote haastateltavalle	35

1 Johdanto

Koko aikuisväestön syrjäytynein ryhmä on moninkertaiset rikoksen uusijat (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006). Vuonna 2004 vankilasta vapautuneista 67 % syyllistyi uusiin rikoksiin seuraavan viiden vuoden aikana. Eniten rikoksia uusittiin ensimmäisen vuoden aikana, mutta jopa 51 % rikoksensa uusineista ensikertalaisista uusi rikoksena jo kuuden kuukauden sisällä. Toimintaohjelmia vangeille on kuitenkin lisätty ja vankeinhoito uudistunut, minkä jälkeen tilanne on hieman parantunut. (Tyni 2015.) Syrjäytymiskierteeseen vaikuttavat monet tekijät kuten rikolliseen alakulttuuriin kiinnittyminen ja myönteisten sosiaalisten suhteiden vähäisyys tai puuttuminen, päihteiden käyttö, velkaantuminen, heikko koulutus ja työhistoria, asunnottomuus, sekä psyykkiset ja fyysiset sairaudet (Suomela 2011). Syrjäytymistä edistää usein se, etteivät vankilassa alkaneet tukimuodot useinkaan jatku vapautumisvaiheen jälkeen (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006).

Vankeudesta vapauteen siirtyneet ihmiset ovat yhteiskunnallisessa keskustelussa sekä Kriminaali- huollon tukisäätiön kyselyssä (2021) kertoneet tuen puutteesta juuri nivelvaiheessa, kun siirrytään laitoksen strukturoidusta arjesta itsenäiseen pärjäämiseen. Riippuen vankeuden pituudesta voivat haasteet liittyä esimerkiksi arkitaitojen unohtumiseen tai puuttumiseen, rytmin ja rutiinin itsenäiseen ylläpitämiseen tai yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja työllistymiseen sekä siihen liittyviin taitoihin ja valmiuksiin. Monissa näissä selvityksissä ja hankkeissa kuvataan taitojen puutetta asumiseen ja arkitaitoihin liittyen, mutta missään ei mainita toimintaterapeutteja, joiden työn ydin on saattaa asiakas tuetusti merkityksellisen arjen äärelle.

Kriminaali- huollon tukisäätiön (2021) selvityksen mukaan palveluiden koordinoimiseksi tarvittaisiin moniammatillista yhteistyötä ja mielellään viranomaista tai järjestön työntekijää. Koordinointivas- tuu tästä on sosiaali- huoltolain mukaan kunnan sosiaali- huollon viranomaisella. Sosiaali- huollon on huolehdittava, että asiakkaan ympärille kerätään tarvittavat palvelut ja tukitoimet (”Et vapautues- olis elämä, jota elää”, 2021). Myös Rikosseuraamuslaitoksen tavoite on ehkäistä uusintarikolli- suutta ja vahvistaa yhteiskuntaan kiinnittymistä, mutta se vaatii yhteiskunnalta yhteisiä toiminta- tapoja sisältäen kolmannen sektorin ja kunnat (Tyni 2015, 115). Sosiaali- ja terveysministeriön (2006) raportin mukaan erilaisia kehittämishankkeita- ja projekteja rikosseuraamus- alalla on jatku- vasti, mutta jostain syystä niistä saadut kokemukset eivät siirry toimintarakenteisiin. Organisaatiot ja tahot vaikuttavan olevan varsin eri mieltä siitä, kuka viimesijaisesti olisi vastuussa toimintara- kenteiden muutoksesta.

Opinnäytetyössäni kartoitan, millaista tuen tarvetta vankeudesta vapauteen kotiutuvilla ihmisillä on arkitaitoihin ja takaisin yhteiskuntaan integroitumiseen liittyen toimintaterapian näkökulmasta. Laadullinen tutkimukseni koostuu teoriasta ja fokusryhmähaastatteluista. Selvitän ajankohtaisia tukitoimia vankilasta vapautuville ja jo raportoituja avun ja tuen tarpeita vapautumisvaiheessa. Avaan toimintaterapian teoriaa, jolla perustelen toimintaterapian yhteyttä ihmisen toiminnalliseen hyvinvointiin ja avaan käsitettä 'toiminnallinen oikeudenmukaisuus'.

Haastatteluiden avulla kuvaan vankilasta vapautuneiden arkea ja selvitän ajankohtaista yhteiskunnan tarjoamaa tukea vapautumisvaiheessa. Avointa haastattelua käyttäen kartoitan haastateltavien toiminnallisen tuen tarvetta ja teemoittelen haastatteluista nousseet arjen haasteet. Lopuksi perustelen, millä tavoin toimintaterapia voisi vastata näihin haasteisiin ja auttaa toiminnallisin keinoin integroimaan vankeudesta kotiutuneita ihmisiä takaisin arkeen ja yhteiskuntaan, tukea heitä elämään heidän näköistään ja heille merkityksellistä elämää ja ennaltaehkäistä uusintarikollisuutta.

Toimintaterapian vaikuttavuuden perusteleminen mukaan toimintarakenteisiin edistää osaltaan yhteiskunnallista painetta kehittää järjestelmää valtiollisella tasolla niin, että moniammatillinen yhteistyö ei loppuisi vankeusvaiheeseen. Sosiaalityöntekijä ja tuetun asumisen työntekijä ovat usein näiden ihmisten käytössä ja saatavilla matalalla kynnyksellä, mutta heillä ei ole terapeuttista osaamista lisätä esimerkiksi sosiaalisia tai asumisen taitoja. Tutkimuksellani pyrin lisäämään osaamista rakentaa moniammatillista verkostoa toimintaterapiaa hyödyntäen avuksi vankilasta vapautumisen vaiheeseen, kun toimintarakenteita lähdetään lainsäädännöllisesti toivon mukaan tulevaisuudessa muuttamaan.

Yhteistyökumppanina opinnäytetyössä on toiminut Silta-Valmennus ja kehittämishanke RIKSU, jonka tavoitteena on luoda rikostaustaisten naisten ja muunsukupuolisten tarpeita vastaava kuntoutuspolku rikoksista irtautumiseen, päihdekuntoutumiseen sekä perhesuhteiden ja arjenhallintataitojen vahvistamiseen. Haastateltavat tutkimukseen on saatu Silta-Valmennuksen kautta.

2 Vankilasta vapauteen

2.1 Rangaistusajan suunnitelma

Vankeuslaki (767/2005) määrää, että jokaiselle vangille tehdään rangaistusajan suunnitelma. Suunnitelmaa tehdessä arvioidaan myös uusimisiriski, eli millä todennäköisyydellä vanki syyllistyy uusiin rikoksiin vapautumisensa jälkeen. Uusimisiriski uudelleenarvioidaan vankeuden aikana ja sen lopussa, jonka aikana myös kartoitetaan valmiuksia elää vapaudessa rikoksetonta elämää. (Rikosseuraamuslaitos 2012.) Osa rangaistusajan suunnitelmaa on vapauttamissuunnitelma, joka laaditaan ennen vapautumista vangille. Vapauttamisvaiheessa vankilan työntekijä kontaktoi koti- tai asuinkunnan viranomaisia ja järjestöjä (Rikosprosessi läheisen näkökulmasta, n.d).

2.1.1 Koevapaus

Vuonna 2006 vankeinhoito uudistui, mikä toi mukanaan avovankilasta vapautuville valvotun koevapauden. Valvotun koevapauden tähtäimenä on muun muassa tukea yhteiskuntaan sijoittumista tuetusti ja kontrolloidusti kohti siviilielämää. Koevapaudessa vankilassa luodut rutiinit, työssä käynti ja päihdeettömyys on tarkoitus valvotuissa olosuhteissa siirtää osaksi siviilielämän toimintatapoja ja muodostaa sitä kautta uutta ja positiivisempaa minäkuva (Hautala & Kaarakka 2018, 330). Käytännössä valvonta suoritetaan teknisillä välineillä kuten puhelinsoitoilla ja valvontakäynteillä (Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013). Koevapauteen liittyy myös toimintavelvoite, esimerkiksi työ, opiskelu, päihdekuntoutus tai jokin muu ennalta sovittu toiminta. (Salopaju & Viitala 2011, 26.)

Kaikki vangit eivät kuitenkaan automaattisesti pääse koevapauteen, vaan siihen soveltuvuus arvioidaan esimerkiksi vankilakäyttäytymisen perusteella. Syytä tähän ei varsinaisesti tiedetä, mutta kustannusten ja resurssien uskotaan olevan yksi selitys siihen, miksi kaikki vangit eivät vapaudu koevapauden kautta. (Salopaju & Viitala 2011, 52.) Säästötoimet ovat ylipäätään uhanneet vankien kuntouttavaa toimintaa ja Rikosseuraamuslaitos on joutunut vähentämään n. 700 henkilötyövuotta viimeisten 15 vuoden aikana (Malminen 2015).

2.1.2 Kokemuksia koevapaudesta

Sanna Salopaju ja Minna Viitala (2011) tutkivat Laukaan vankilan vankien kokemuksia koevapaudesta. Siellä nousi esiin muun muassa puutteita taloudellisesta ohjauksesta ja neuvonnasta koevapauksen siirtyessä sekä yhteydenpidon vähyys. Useat vangit olivat ajatelleet, että yhteyttä pidettäisiin useammin, esimerkiksi kerran viikossa. Monet pelkäsivät, ettei heidän todellista tuentarvettaan huomattaisi. Useat haastateltavat kokivat seurannan olleen liian vähäistä, joka käytännössä tapahtui aamuisilla puhelinsoitoilla ja muutamilla päihdetestauksilla. Koevapauksen liittyviä käyntejä ehdonalaisvalvojan luona he pitivät tärkeinä keskustelu- ja tukikäynteinä ja toivoivat niiden jatkumista myös koevapauden jälkeen. Koevapaus ylipäättään koettiin positiivisena ja tarpeellisena ja osa koki, että valvonta- ja liikkumisrajoitukset auttoivat luomaan uutta päivärytmiä arkeen. Toiset kokivat rajoitukset holhoavina ja seurantapannan ihmisarvoa alentavana. (Salopaju & Viitala 2011, 52.)

Monilla haastateltavilla nousi huoli myös ajasta koevapauden jälkeen toimintavelvoitteen loppumiseen, asumiseen ja päihteisiin liittyen ja he kokivat jäävänsä tyhjän päälle. Tällöin riski turvautua päihteisiin selviytymiskeinona kasvaa ja uusintarikollisuuden kierre pahenee. (Salopaju & Viitala 2011, 52.) Mäkipää (2010, 217) arvioi, että koevapausjärjestely vaatii vangilta sinnikkyyttä ja motivaatiota saada asiat järjestykseen järjestelmän kankeudesta johtuen. Päätöksen saaminen kestää pitkään ja sitä odotellessa vanki on epätietoinen, kuinka järjestää vapautumiseen liittyvät asiat.

Salopajun ja Viitalan (2011) tutkimuksessa toimintavelvoite jatkui suurimmalla osalla haastatelluista vangeista vielä koevapauden jälkeen, mikä piti yllä rutiineja ja pysyvyyttä arjessa ja antoi myös toivoa eteenpäin. Pysyvyys itsessään on kuntoutuksen näkökulmasta merkittävä elementti ja sitä tulee voida tarjota yhteiskunnan puolesta asunnon, toimintavelvoitteiden ja erilaisten kuntouttavien toimintojen muodossa. Joillekin vangeista koevapaus voi olla ensimmäinen kerta aikuiselämässä, jolloin heillä on vakituinen asunto ja elämän perusedellytykset kunnossa. Koska tällaiset kokemukset ovat uusia, ne eivät vakiinnu ihmisen elämään automaattisesti, vaan niiden vahvistamiseen ja ylläpitämiseen tarvitaan apua ja tukea ammatillisesti. (Hautala & Kaarakka 2018, 332.) Yhteydenpito korostuu vankien haastatteluissa koevapaudesta, jota selkeästi kaivattiin enemmän, jotta mahdollisiin ongelmiin pystyttäisiin puuttamaan varhaisessa vaiheessa (Salopaju & Viitala 2011, 60).

2.2 Tuen tarve vapautumisvaiheessa

2.2.1 Taitojen ja valmiuksien puute

Kriminaalihuollon tukisäätiö teetti 2021 selvityksen rikosseuraamusasiakkaiden avun tarpeista ja oikeuksien toteutumisesta. Selvitys toteutettiin kyselyllä, jonka mukaan vain alle neljännes vastanneista ilmoitti, ettei koe tarvitsevansa mitään apua. Vapautumisen jälkeen vangit kokivat tarvitsevansa apua usealla eri osa-alueella. Avun tarpeen osa-alueet painottuivat mielekkään arjen ja elämisen perusedellytyksiin: asumiseen, toimeentuloon, rikoksettomaan elämään, päihteettömyyteen, mielekkääseen tekemiseen sekä ihmissuhteisiin ja henkiseen hyvinvointiin.

Taitojen osalta puutteita on huomattu vankilasta vapautuvien arjen hallinnassa ja sosiaalisissa taidoissa, mikä vaikuttaa muun muassa asiointiin viranomaistahojen kanssa. (Salovaara 2019, 206.) Moni kaipaisi apua omien sanojensa mukaan normaaliin siviilielämään, rutiinien luomiseen, järkevään tekemiseen, asioiden järjestelyyn ja itsenäiseen pärjäämiseen. ("Et vapautues olis elämä, jota elää", 2021) Yhteiskuntaan kiinnittyminen hankaloituu siinäkin mielessä, että epäonnistuminen nähdään yksilön epäonnistumisena, vaikka kyseessä on usein taitojen ja tuen puute eli riittämättömät tai sopimattomat tukitoimet (Salovaara 2019, 226).

2.2.2 Psykkinen, sosiaalinen ja somaattinen problematiikka

Vankien ongelmat ovat usein vyyhtytyneitä ja moninaisia, ne ovat saattaneet alkaa jo ennen vankilaa tai joissain tapauksessa vankeuden aikana. Vankilassa arjen perusrakenteet muuttuvat lähes kaikkien osalta ja siksi tuen tarvetta on myös niillä, joiden arki on ollut toimivaa ennen vankilaa. Vankilan jälkeen esimerkiksi useimmilla on taloudellisen tuen tarvetta, mitä välttämättä ei ollut ennen vankilaa. (Hautala & Kaarakka 2018, 335.) Toisaalta vankila voi näyttäytyä myös turvapaikana heille, jotka ovat eläneet alakulttuurissa ja päihdekeskeisessä maailmassa jo pitkään ennen vankilaa. Vankila voi tällöin myös tarjota ensimmäistä kertaa heidän elämässään rakenteita arkeen, rutiineja ja tuttuutta, jossa uusia taitoja voi harjoitella päihdeettömästi. (Hautala & Kaarakka 2018, 329.)

Vankien ongelmista puhuttaessa on myös vaikea välttyä puhumasta päihdeongelmista, sillä yli 80 %:lla vangeista on todettu päihdeongelma. Uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi ja toisaalta toimivan arjen mahdollistamiseksi vankeuden jälkeen on erittäin keskeistä vaikuttaa juuri päihdeongel-

miin. (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006.) Päihdeongelmien lisäksi myös mielenterveysongelmat ja somaattiset sairaudet vaikeuttavat esimerkiksi asunnon saamista ja ylläpitämistä. Vankeusrangaistusta suorittavilla 67 %:lla todettiin mielenterveysongelmia ja työkyky oli alentunut joka kolmannella. (Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010.)

2.3 Kuntoutus vankeuden jälkeen

2.3.1 Toimintaterapia vankeuden jälkeisessä kuntoutuksessa

Hauulla 'occupational therapy' ja 'post incarceration' löytyy hyvin vähän artikkeleita, jotka käsittelevät näitä teemoja kansainvälisellä tasolla. Kotimaista tutkimusta toimintaterapian yhdistämisestä vankeuden jälkeiseen kuntoutukseen ei löydy lainkaan. Eggers, Muñoz, Sciulli ja Hickerson ja Crist (2006) toteavat, että toiminnalliset interventiot tukevat terveitä rooleja, tapoja, rutiineja ja aktiviteettejä sekä rohkaisevat merkitykselliseen ajankäyttöön vankiloissa. Ariana Gonzales (2021) tutkisi, lisäävätkö toimintaterapeutin arvioinnit ja interventiot vankilasta vapautuneiden taitoja ja ongelmanratkaisukykyjä yhteiskuntaan osallistumisen vahvistamiseksi ja uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. Zubriski, Norman, Shimmell, Gewurtz ja Letts (2022) yrittivät luoda erilaisia toimintaterapiaohjelmia vankilasta vapautuville, mutta totesivat syrjäytyneen väestöryhmän olevan haastava valmiita ohjelmia käytettäessä. Sen sijaan tutkimuksessa todettiin, että juuri tästä syystä vähemmistöryhmiä tulisi hyödyntää enemmän tutkimuksia tehdessä, jotta eri ammattilaiset kykenevät luomaan uusia työkaluja kentälleen.

Saint Louisin yliopiston toimintaterapeuteista koostuva tiimi toteutti Yhdysvalloissa kahdeksanviikkoinen toimintaterapiaohjelman vankilasta vapautuneille ihmisille. Ohjelma sisälsi koulutusta, keskustelua, toiminnallisia aktiviteettejä ja kotitehtäviä. Tutkimus osoitti, että toimintaterapeuttinen intensiivinen jakso ehkäisee uusintarikollisuutta ja edistää vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan juurtumista. Samassa tutkimuksessa myös todetaan, että näyttö toimintaterapian vaikuttavuudesta vankiloissa ja vapautumisen jälkeisessä yhteiskuntaan integraatiossa on kuitenkin aivan liian vähäistä, sillä toimintaterapiaa osaavasti hyödyntävät tahot ovat vähissä ja lisää tutkimusta tarvitaan. (Skinner, Jaegers, Conners, Hayes, West-Bruce, Vaughn, Smith & Barney 2019.)

2.3.2 Kuntoutusohjelmat

Erilaisia toimintaohjelmia ja sosiaalista kuntoutusta järjestetään vankiloissa ammattilaisten toimesta jo ennen vapautumista ja näihin toimiin rikosseuraamuslaitos on panostanut huolimatta

siitä, etteivät vankilat ole kuntoutuslainsäädännön mukaisia kuntoutusorganisaatioita (Hautala & Kaarakka 2018). Kuitenkin Jenni Mäen (2017) väitöskirjassa on todettu, että vapaudessa toteutetut ohjelmat uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi ovat tehokkaampia kuin vankeuden aikana toteutetut. Tätä tukee myös Tynin ja Blomstenin (2012) tutkimus, jossa havaittiin toimintaan osallistumisen avovankilassa vähentävän uusintarikollisuutta. Sen sijaan suljetussa vankilassa toteutetut toiminnot eivät näyttäneet vaikuttavan uusintarikollisuuden määrään.

Anu Louhelainen (2020) on opinnäytetyössään arvioinut Porin Sininauha ry:n Tuetusti Tulevaisuuteen -hankkeen vaikuttavuutta vapautuneiden vankien saamaan tukeen. Porin Sininauha ry oli kiinnittänyt huomiota vankilasta vapautuneiden tarpeisiin ja yhteiskunnalliseen integroitumiseen useita vuosia ja havainnut asunnottomuutta, päihteiden käyttöä sekä vankilakierrettä. Opinnäytetyössä selvisi, että uusintarikollisuudelta suojaaminen ja yhteiskuntaan kiinnittyminen tapahtuvat tasavertaisen ja välittävän kohtaamisen, aktiivisen yhteydenpidon sekä rinnalla kulkemisen avulla.

Louhelaisen (2020) selvityksen mukaan 82 % Tuetusti Tulevaisuuteen- hankkeen haastateltavista piti tärkeänä, että vastaavaa kuntoutuksellista toimintaa järjestettäisiin pysyvästi vankilasta vapautuville. Sosiaalista kuntoutusta pidetään erittäin tärkeänä yhteiskuntaan kiinnittäjänä ja sosiaalisten taitojen vahvistajana vankeuden jälkeisessä kuntoutuksessa, mutta toisaalta systemaattisen sosiaalisen kuntoutuksen aloittaminen jo vankeusvaiheessa mahdollistaisi saumattoman kuntoutusjatkumon ja yksilöllisemmän kuntoutuspolun suunnittelemisen jo vankeuden aikana (Hautala & Kaarakka 2018, 330). Vaikuttavimmillaan uusintarikollisuutta ehkäisevien ohjelmien tulisi sisältää sosiaalisten taitojen ja ongelmanratkaisukykyjen harjoittelua (Mäki, 2017).

Kriminaalihuollossa on jo vuosia käytetty esimerkiksi kuntoutuksessa ja asumispalveluissa ratkaisu- ja voimavarakeskeistä ajattelutapaa, jossa pyritään korostamaan omia, yksilöllisiä mielenkiinnon kohteita, kykyjä ja tavoitteita ja asettamaan ne kuntoutuksen keskiöön. Ajattelutavan muutoksella pyritään luomaan uutta identiteettiä, joka rakentaa arkeaan terveiden ihmissuhteiden ja osaamisen ympärille. (Tammelin ym. 2022, 18.)

Vaikka moniammatillisen yhteistyön hyödyntämisestä olisi kiistatta hyötyä myös vankeinhoidossa ja se osittain toteutuukin, seuraamustaan suorittavien kuntoutuksen ei nähdä olevan yhtenäistä työtä vaan ennemminkin yksi tehtävä (Ylisassi ym. 2010, 121). Tästä syystä esimerkiksi valvontatyö vankilassa ja kuntoutus nähdään erillisinä työn osina ja niistä vastaavat eri ihmiset, mistä syystä

työntekijät eivät tiedä toistensa työstä riittävästi muodostaakseen yhteistä asiakaskäsitystä ja luodakseen kokonaisvaltaista kuntoutuspolkua. Yhtenäisemmän palveluprosessin kehittämiseksi informaation tulisi kulkea saumattomammin toimijoiden välillä yhtenäisten ohjauksellisten käytäntöjen kehittämiseksi. (Oivo ja Kerätär 2017, 29–31.) Etenkin vapautumisvaiheessa ammatillisen kuntoutuksen keskeytymistä ehkäisevät toimivat yhteistyömallit (Tammelin ym. 2022, 54).

2.3.3 Silta-Valmennus

Tampereen seudulla sosiaalista kuntoutusta vapautuneille vangeille tarjoaa muun muassa Silta-Valmennus, jonka Vapauteen valmennus on toteutettu yhteistyössä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Vapauteen valmennuksen tavoitteena on tukea vapautuvia vankeja kohti siviilielämää henkilökohtaisten tarpeiden mukaan. Vapauteen valmennukseen ohjaututaan useimmiten sosiaalityöntekijän kautta. (Hämäläinen 2023.)

Silta-Valmennus tuottaa myös yhdessä Valo-Valmennuksen ja Laurean ammattikorkeakoulun kanssa Tampereella ja Turussa ESR-rahoitteista hanketta nimeltä RIKSU-rikoksista irtaantumista tukeva sukupuolisensitiivinen kuntoutus. Se on suunnattu erityisesti naisille ja sukupuolivähemmistöille, jotka tarvitsevat tukea arjen haasteisiin ja kuntoutukseen nais erityisellä työotteella. RIKSU-hankkeessa hanketyöntekijät kontaktoivat Vanajan vankilan kautta kuntoutuksesta kiinnostuneita vankeja, joiden kanssa yhteydenpito aloitetaan jo vankeuden aikana. Myös itse kuntoutus voidaan aloittaa jo vankeuden aikana verkkokuntoutuksena mahdollisuuksien mukaan. (Hämäläinen 2023.)

Kuntoutuksen asiakkaat ovat kertoneet, että erityisen tärkeää oli se, että hanketyöntekijä oli heitä vastassa jo vapautumispäivänä vankilalla. Kuntoutumista jatketaan hankkeessa niin kauan, kunnes asiakas kokee olevansa valmis siviilielämään itsenäisesti. Kuntoutuksen palveluun kuuluu myös jatkokoulujen suunnitteleminen ja ohjaaminen esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan tai muuhun sosiaalisen kuntoutuksen palveluun. Hanke tulee päätökseen kesällä 2023, mutta Rikosseuraamuslaitos pohtii sen rahoittamista vuodelle 2024. (Hämäläinen 2023.)

2.3.4 Asumisen tuki ja arkitaidot

Kaiken kuntoutuksen pohjana voidaan pitää turvallista asumisratkaisua (Naiset näkyviksi - hanke 2020). Vankilasta vapautuneista 30–35 % vapautuu ilman asuntoa (Hautala & Kaarakka 2018, 319). Naisvangeista asunnottomana vapautuu vielä enemmän, 40 % ja usein tukea tarvitsevien naisten

tavoittamista hankaloittaa piiloasunnottomuus, sillä monet naiset hakeutuvat haavoittuvan asemansa vuoksi asumaan päihkeitä käyttävän ja väkivaltaisen puolison luokse (Naiset näkyviksi -hanke 2020). Kriminaalihuollon tukisäätiö tarjoaa tukea asunnon löytymiseen ja tarjoaa myös tuetua asumista. Tuetussa asumisessa on asunnon lisäksi tukena työntekijöitä, jotka auttavat siviiliin siirtymisessä. (Tuettu asuminen – asumistaitojen ja elämönhallinnan opettelua, n.d.) Mäen (2017) tutkimuksen mukaan asunto tavanomaisessa ympäristössä tuetun asumisen turvin on todettu tehokkaimmaksi keinoksi kiinnittyä yhteiskuntaan asumisen suhteen. Oma asunto mahdollistaa onnistumisia myös muilla elämän osa-alueilla, mutta vaatii asumistaitoja. Kriminaalihuollon tukisäätiön palvelut eivät kuitenkaan ole saatavilla tarjotusti, vaan usein ihmisen pitää itsenäisesti löytää tukisäätiön palveluiden piiriin.

Heikoimmassa asemassa olevat vangit voivat harjoitella asumistaitoja usein asumisvalmennusyksikössä vapautumisen jälkeen. Asuminen asumisyksikössä ei välttämättä yksin riitä saamaan muutosta aikaiseksi, mutta kokemus toisenlaisesta elämästä voi nostaa esiin muutoshalukkuuden. (Hautala & Kaarakka 2018, 335.) Monilla vangeista jo lapsuudesta asti koettu huono-osaisuus ja traumaattiset kokemukset näkyvät usein arkitaitojen puutteina. Kotoa ei ole välttämättä saatu valmiuksia opetella hoitamaan asioita itse tai ne on tehty puolesta viranomaisten toimesta. Kun näitä valmiuksia harjoitellaan, identiteetti muuttuu ja rakentuu ajatus toimijuudesta oman elämänsä hallitsijana. (Hautala & Kaarakka 2018, 337.)

2.3.5 Kuntoutuksen vaikuttavuuden mittaaminen

Rikosseuraamuslaitos seuraa uusintarikollisuutta mittareilla, joilla myös perustellaan osittain toimintaohjelmien vaikuttavuutta. Tyni (2015) arvioi väitöskirjassaan muutaman eri kohdennetun kuntoutusohjelman vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen. Tilastollisesti kuntoutuksen vaikuttavuutta ei voitu perustella, mutta Tyni kritisoi mittareiden riittävyttä kuntoutusohjelmien vaikuttavuuden mittaamiseen. Uusintarikollisuustasoon vaikuttavat myös vangista riippumattomat syyt, kuten muutokset lainsäädännössä, poliisin selvitysaste, piilorikollisuuteen liittyvät haasteet ja oikeusprosessien kesto. Pelkän uusimislukumäärän lisäksi tarvittaisiin tietoa siitä, hidastuuko rikosten uusiminen tai lieveneekö rikosten muoto. Ongelmana on myös tutkimusten laatu – tutkimukset painottuvat kvantitatiivisiin tutkimuksiin. Vaikuttavuustutkimuksissa tulisi hyödyntää enemmän myös kvalitatiivista tutkimusta. Mittareita yhteiskuntaan integroitumisesta ei ole luotu. Ylipäätään tutkimuksia uusintarikollisuudesta on hyvin vähän ja yhteiskuntaan integroitumisesta vielä vähemmän. (Tyni 2015, 113.) Vaikuttavuutta tulisi mitata ylipäätään laajemmin, esimerkiksi

päihteiden käytön vähenemistä, terveyttä ja hyvinvointia, työllistymistä ja koulutukseen pääsyä sekä lähimmäisten parantunutta hyvinvointia ja terveyttä (Kuitunen 2019).

2.4 Muutoksen edellytykset

2.4.1 Muutoshalukkuus

Arkeen kiinnittymisen perustana on vankilasta vapautuneen oma muutoshalukkuus, mitä vahvistaa mielekäs tekeminen ja onnistumisen kokemukset. Myös hyväksyvä ja tukeva ympäristö auttavat juurtumaan arkeen (Salovaara 2019, 64). Yhteiskuntaan takaisin kiinnittyminen vaatii vankilasta vapautuneilta kykyä kohdata ja ratkaista ongelmia ilman päihteitä, joten uusien toimintatapojen opetteleminen tuetusti on tärkeää. Kyky selvittää ongelmista ja vastoinkäymisistä itsenäisesti paranee onnistumisen kokemusten ja hyväksynnän tunteen kautta. (Salovaara 2019, 236–237.) Siksi onkin tärkeää, että vanki voi opetella kohtaamaan pelkoja ja totutella uudenlaiseen elämään siviilissä tuetusti ja turvallisesti (Hautala & Kaarakka 2018, 335).

Lyhytaikaisvankeja koskevassa tutkimuksessa kaikkien vankien tavoitteena oli lopulta saavuttaa rikokseton ja päihteetön elämä. Mahdollisuudet tähän kuitenkin vaihtelevat ja nivoutuvat vahvasti yksilön sosiaaliseen pääomaan. Mitä nuorempana oli omaksunut lainvastaisen elämäntavan, sitä heikompaa on todellinen usko muutokseen, sillä kokemusta elämästä ilman psykososiaalisia ja elämänhallinnallisia ongelmia ei ole päässyt syntymään. (Kivivuori & Linderborg 2009, 152-154.)

2.4.2 Ammattilaisen tuki

Sisäinen motivaatio on lähtökohta muutokseen, mutta ei usein yksin riitä irrottautumaan rikoskierteestä. Velkaantuminen, köyhyys, asunnottomuus ja päihdeongelmat on usein vaikea ratkaista yksin ja ne luovat lähes mahdottoman alustan ponnistaa kohti merkityksellistä ja rikoksetonta elämää. Ulkoinen tuki ja sisäinen motivaatio sen sijaan yhdessä luovat puitteet elämänmuutokselle. (Hautala & Kaarakka 2018, 321.) Yksi merkittävä tekijä kohti positiivista muutosta vapautuneiden vankien kohdalla on oman muutoshalukkuuden ja psyykkisten voimavarojen lisäksi usein ammattilainen, joka voi auttaa onnistumisen kokemusten saavuttamisessa itsetunnon, identiteetin ja itsetuottamuksen vahvistamiseksi (Salovaara 2019, 237). Myös Hautala ja Kaarakka (2018, 336) painottavat ammattilaisen merkitystä kuntoutuksessa positiivisen minäkuvan työstämiseksi ja uusien työkalujen löytymiseksi arkeen.

Louhelaisen (2020) opinnäytetyössä kaikki hankkeeseen osallistuneet haastateltavat pitivät keskusteluapua merkittävänä tukena vankilasta vapautuessa. Osallisuuden ja voimaantumisen tunteen vahvistumiseksi onkin erittäin tärkeää nimenomaan kuunnella asiakasta ja kuinka hän kuvaa itse avuntarvettaan, toiveitaan ja tavoitteitaan määrittäessään juuri hänelle normaalia ja merkityksellistä elämää (Mäki 2017, 148).

2.4.3 Työllistyminen

Mäen (2017) tutkimuksen mukaan uusintarikollisuutta ehkäisee mielekkään tekemisen löytäminen arkeen, kuten työ- tai kuntoutuspaikka. Vankilassa työllistymistä edistävään kuntoutukseen osallistuneilla on korkeampi todennäköisyys työllistyä, koska useiden vankilasta vapautuneiden heikko yhteiskunnallinen asema vaikeuttaa työllistymistä itsenäisesti. (Moore ym., 2018.) Vankilassa toteutetut työkokeilut auttavat vankeja myös kehittämään positiivisempaa minäkuvaa ja mahdollistavat ajatuksen aktiivisesta toimijuudesta (Hautala & Kaarakka 2018, 330.)

Työllistymistä vankeuden jälkeen voivat kuitenkin estää monenlaiset syyt. Näitä voivat olla ennakkoluulot työnantajien suunnalta, työmarkkinoiden muutokset, työkokemuksen ja koulutuksen puute sekä työ- ja toimintakyvyn haasteet. Työelämävalmiuksien lisääminen, työllistymisen edistäminen, elämänhallinnan ja arkitaitojen kehittäminen ja sosiaalisen toimintakyvyn kohentaminen ovatkin seuraamusajan tärkeimpiä kuntoutustarpeita uusintarikollisuutta ehkäisten. Kuitenkaan ei ole tilastotietoa siitä, millaisia ammatillisen kuntoutuksen prosesseja seuraamusaikana tai sen jälkeen on käynnistetty tai missä määrin vangeilla itsellään on halukkuutta työllistyä tai osallistua ammatilliseen kuntoutukseen. (Tammelin, Ketola & Suomi 2022, 6–7.) Naiset näkyviksi- hankkeessa todettiin koulutuspolkujen suunnitteleminen oikea-aikaiseksi vain harvalla osallistujalla, sillä asiakkaiden tavoitteet painoutuivat arjen hallintaan ja mielenterveyshäiriöiden kuntouttamiseen (Naiset näkyviksi -hanke 2020).

Yksi yhteiskunnan keino osallistaa ihminen ympäröivään yhteiskuntaan on ammatillinen kuntoutus. Ammatillisen kuntoutuksen tavoitteena on ammatti, työllistyminen tai koulutus, mutta se samaan aikaan tukee rikoksetonta ja päihteetöntä elämää, vaikka kuntoutus itsessään ei edellytä täyttää raittiutta. Työkyvyn kartoitus voitaisiin aloittaa jo seuraamusaikana, jotta toimenpiteisiin voitaisiin ryhtyä heti vapautumisen jälkeen tai aloittaa niitä jo ennen vapautumista. Ammatilliseen kuntoutuksenkaan eivät kuitenkaan pääse kaikki, vaan soveltuvuus arvioidaan yksilöllisesti. (Tam-

melin ym. 2022, 49.) Tammelin, Ketola ja Suomi suosittelivat Rikosseuraamuslaitokselle tutkimuksessaan koulutusta vankeinhoitohenkilökunnalle työ- ja toimintakyvyn arvion tekemiseksi jo seuraamusaikana. Miksi suosituksiin ei kuulunut toimintaterapeutin lisäämistä työryhmään, jotka kliinisessäkin työympäristössä ovat työ- ja toimintakykykartoitusten ammattilaisia?

3 Toimintaterapia merkityksellisen arjen mahdollistajana

"Me toimintaterapeutit saattamme ihmisen merkitykselliseen arkeen, joka on aina enemmän kuin pelkkää pärjäämistä."

3.1 Toimintaterapian teoreettinen tausta

Opinnäytetyössäni tutkin toimintaterapian tarvetta vankilasta vapautuneilla ihmisillä TMO-mallin näkökulmasta, joka on yksi toimintaterapian malleista. TMO:n eli Transactional Model of Occupation -mallin mukaan ihmisen toiminnallisen hyvinvoinnin keskiössä on toiminnallinen kokemus ja suoritus sekä osallisuus, joita tarkastellaan yksilöllisten muuttujien eli elementtien mukaan. Näitä ovat geopolitiittiset elementit, ympäristö, tehtäväkohtaiset elementit, fyysiset ja sosiaaliset elementit, sosiokulttuuriset elementit, henkilökohtaiset elementit ja ajalliset elementit. Elementit ovat kytköksissä toisiinsa ja vaikuttavat toinen toisiinsa, ne ovat dynaamisia ja muuttuvat ihmisellä elämän aikana useasti. (Fisher & Marterella 2019, 18)

Ihminen ei siis aina yksin voi vaikuttaa tilanteeseensa, vaan toimii näiden elementtien rajoittamina tai mahdollistamina (Fisher & Marterella 2019, 211). Esimerkiksi Suomessa asuminen varmistaa meillä sosiaaliturvan ja erilaiset asumisratkaisut, mitkä mahdollistavat erilaista toimintaa sellaisiin maihin verrattuna, joissa tällaista järjestelmää ei ole. Geologinen sijaintimme taas estää meitä harrastamasta esimerkiksi rullaluistelua pihalla talvisin. Toimintaterapian tavoite on mahdollistaa toimintaa näiden raamien sisällä ja niistä huolimatta.

Toimintaterapian kulmakiviä on yksilöllisyyden huomioiminen, eli toiminnan merkityksen subjektii-visuus. Ei voida olettaa, että esimerkiksi työpaikan saaminen on jokaiselle merkittävä osallisuutta ja toiminnallisuutta edistävä tapahtuma. Ihminen antaa merkityksen omalle toiminnalleen ja toimintaterapeutin tehtävä on saattaa asiakas juuri hänelle merkitykselliseen arkeen löytäen yhdessä asiakkaan kanssa merkityksellistä toimintaa estävät ja edistävät elementit. (Fisher & Marterella 2019, 19.)

Toimintaterapia on kuntoutusta, jonka tavoitteena on tukea ihmistä selviytymään arjessa lisäämällä osallisuutta tai merkityksellisyyttä elämään toiminnallisilla keinoin (Hautala ym. 2019). Toimintaterapeuttien keskeinen osaamisalue on toiminnan terapeuttinen käyttö ja heidän päämäärään on toiminnallisen oikeudenmukaisuuden varmistaminen yhteiskunnassa (Hammell, 2008). Koska toimintaan keskittyvä osaaminen hyödyttää monipuolisesti väestön terveyttä ja hyvinvointia ja merkityksellinen arki on kaikkien oikeus, on tärkeää laajentaa toimintaterapeuttien kenttää myös sosiaali- ja terveyssektorin ulkopuolelle (Hautala ym. 2019).

3.2 Toiminnallinen oikeudenmukaisuus

Braveman ja Bass-Haugen (2009) ovat koonneet käsitteitä, jotka kuvaavat sosiaalista oikeudenmukaisuutta. Näitä käsitteitä ovat toiminnallinen vieraantuminen, syrjiminen, toiminnallinen deprivatio, oikeudenmukaisuus ja marginalisaatio sekä toiminnalliset oikeudet. Toiminnallisella oikeudella tarkoitetaan kaikkien ihmisten oikeutta osallistua heille merkitykselliseen toimintaan, joka edistää heidän ja heidän yhteisöjensä hyvinvointia (Whalley-Hammell 2008). Toimintaterapian näkökulmasta ja toiminnallisen oikeuden vastakäsitteinä näistä erityisesti toiminnallinen vieraantuminen ja toiminnallinen deprivatio koskevat vankilassa arkeaan eläviä ja sieltä vapautteen siirtyviä henkilöitä. (Townsend & Wilcock, 2004) Toisaalta kuten todettu, joillekin vankila voi antaa ensimmäistä kertaa kokemuksen toimijuudesta ja osallisuudesta. Tästäkin syystä jokaisen vapautuvan vangin kohdalla kuntoutussuunnitelma tulisi tehdä hyvin yksilöllisesti.

Toiminnallisella vieraantumisella tarkoitetaan pitkään jatkunutta tunnetta erillisyydestä tai eristämisestä, tyhjiydestä ja identiteetin puuttumisesta ja merkityksettömyyden kokemisesta (Townsend & Wilcock, 2004). Toiminnallinen deprivatio taas on tila, jossa henkilöltä suljetaan pois mahdollisuus osallistua hänelle välttämättömiin ja/tai merkityksellisiin toimintoihin sellaisten tekijöiden vaikutuksesta, jotka eivät ole hänen kontrolloitavissaan (Whiteford, 2000). Laitosolosuhteet ja vapauden rajoittaminen vähentävät osallistumisen mahdollisuuksia. Ihmiset ovat toiminnallisia olentoja, joilla on erilaisia tarpeita, mutta he kaikki haluavat elää hyvää elämää osallistumalla heille merkitykselliseen toimintaan. Yhteiskunnallisella tasolla toimintaterapeuttien tehtävään kuuluu toiminnallisen oikeudenmukaisuuden edistäminen. (Hautala ym. 2019.)

3.3 Osallisuus

Osallisuus nähdään ihmisen hyvinvoinnin ja tasa-arvon kannalta merkittävänä osatekijänä ja sen edistäminen onkin yksi Euroopan Union ja myös Suomen hallituksen tavoitteita (THL n.d.). Toimintaterapian keskiössä on usein toiminnallisen tekemisen ja kokemisen lisäksi juuri osallisuus, joka voi olla osallisuutta esimerkiksi ympäristöön, yhteiskuntaan tai muuhun yksilölle merkitykselliseen yhteisöön. Osallisuutta voi olla myös sellainen osallistuminen, jossa yksilö ei itse ole aktiivisessa toimijan roolissa. Toimintaterapian tavoitteena voikin olla osallisuuden lisääminen toiminnallisin keinoin tai toiminnan mahdollistamiseksi. (Fisher & Marterella 2019, 22.) Ihmisellä on usein tarve olla osa jotakin, jossa voi jakaa saman arvomaailman ja saada hyväksyntää ja kokea vertaisuutta. Rikolliseen elämäntapaan mieltymisen on joillekin ainoa tapa toteuttaa osallisuutta elämässään ja kokea sosiaalista hyväksyntää, vaikka se usein kriisiyttää elämän ja johtaa erilaisiin psykososiaalisiin ongelmiin. (Hautala & Kaarakka 2018, 329.)

3.4 Toimintaterapiaprosessi

Toimintaterapiaprosessi alkaa aina toimintakyvyn arviosta. Arviointivaiheessa toimintaterapeutti selvittää haastatteluiden, testien, havainnoinnin ja mittareiden avulla mahdollisimman kokonaisvaltaisesti asiakkaan toimintakykyä, minkä aikana usein myös mahdolliset merkityksellistä arkea hankaloittavat haasteet tulevat esille. Arvioinnissa kartoitetaan toiminnallisuuteen ja osallisuuteen vaikuttavia elementtejä, mitkä elementit edistävät ja mitkä estävät toimintaa. Arviointi voi antaa tärkeä tietoa myös terapiatyössä käytettävistä interventioista sekä antaa mahdollisuuden uudelleenarvioida ja verrata tilannetta lähtötilanteeseen terapiaprosessin lopussa osoittaen näin myös terapian vaikuttavuutta. (Fisher & Marterella 2019, 42–46.)

Tilannesidonnaiset elementit vaikuttavat voimakkaasti muihin elementteihin. Ne ovat sidottuna aikaan ja paikkaan ja siksi toimintaterapian arviot ja interventiot pyritään tekemään nimenomaan asiakkaan todellisessa ympäristössä. (Fisher & Marterella 2019, 18.) Tällainen tilanne voi olla esimerkiksi rangaistuksen suorittaminen suljetussa vankilassa. Se muuttaa muita elementtejä, toisaalta rajaa ja toisaalta mahdollistaa asioita. Vapauteen siirryttäessä muutkin elementit jälleen muuttuvat ja toimintakyky muuttuu muotoaan. Tällä voitaneen myös selittää sitä, miksi avovankilassa ja vapaudessa toteutetut kuntouttavat toimenpiteet yhteiskuntaan integroitumisen kannalta ovat olleet vankilassa toteutettuja tehokkaampia.

Koska toimintaterapeutit haluavat tehdä vaikuttavaa, laadukasta ja näyttöön perustuvaa terapia-työtä, he varmistavat toimivan terapiaprosessin suunnitelmallisesti. Tällainen prosessimalli voi olla esimerkiksi OTIPM (Occupational Therapy Intervention Process Model), jossa hyödynnetään TMO:n elementtejä alkuarvioinnin muodossa. Prosessi kulkee alkuarvioinnista tavoitteen asettamiseen ja interventiovaiheeseen, minkä jälkeen tavoitetta tarkastellaan uudelleenarvioinnin muodossa ja joko päätetään terapia, jatketaan sitä tai muokataan tavoitetta. (Fisher & Marterella 2019, 3.)

Arvioinnin jälkeen terapiaprosessille asetetaan yksi tai useampi toimintaan liittyvä tavoite yhdessä asiakkaan kanssa. Toimintaterapeutti pystyy toteamaan toimintaterapian vaikuttavaksi vain, jos hän on linjannut toimintakeskeisen perustan, toiminnallisen tavoitteen ja uudelleenarvioinnin perusteet. (Fisher & Marterella 2019, 256.) Tavoite on aina toimintaa mahdollistava ja sen on oltava myös havainnoitava ja mitattava (Fisher & Marterella 2019, 205). Toiminnallinen haaste asiakkaalla voi olla esimerkiksi sosiaalinen ahdistus, mikä näkyy toiminnallisesti asiakkaan arjessa pelkona matkustaa bussilla, mikä olisi asiakkaalle tärkeää. Toiminnallinen haaste voi myös olla toiminnanohjauksen aiheuttamat haasteet siivota omaa kotia tai taitojen puute luoda arkeen rytmiä ja rutiinia. Tavoitteena voi olla mitä vain toimintaan ja toiminnallisuuteen tähtäävää, joka jollain tapaa mahdollistaa asiakkaalle merkityksellistä arkea. (Fisher & Marterella 2019, 203.) Haastatellesani vankilasta vapautuneita ihmisiä kiinnitin huomiota nimenomaan toiminnallisiin haasteisiin – mitä sellaisia merkityksellistä arkea estäviä elementtejä haastateltavan elämästä löytyy, joihin voidaan toimintaterapian keinoin vaikuttaa.

Toisin kuin esimerkiksi psykoterapiassa tai muissa menneisyyttä käsittelevissä terapiaohjelmissa, toimintaterapeutit eivät keskity haasteiden syihin. Toimintaterapian tavoite asetetaan riippumatta siitä, mitä haasteen taustalla on. Syyn ymmärtäminen voi auttaa luomaan asiakkaalle toimivia interventioita, mutta syyn löytyminen ei ole välttämätöntä, eikä terapiassa toiminnallisesti keskitytä menneeseen, vaan mahdollistetaan tulevaa. (Fisher & Marterella 2019, 207.)

Yksi ulottuvuus toimintaterapeuttien työssä on viestiminen ulospäin – mitä toimintaterapia on, millaista vaikutusta sillä on ja miten sitä tehdään. Toimintaterapia on vielä jokseenkin tuntematon ala, vaikka se on ollut olemassa jo toisesta maailmansodasta lähtien. Moniammatillisessa yhteistyössä sosiaali- ja terveysalalla ei usein ole ymmärrystä ja tietoa siitä, mitä toimintaterapeutin

työ pitää sisällään. Koska näyttöön perustuvaa tutkimusta ja perusteluita toimintaterapian vaikuttavuudesta kuitenkin löytyy, on siis toimintaterapeuttien itsensä tehtävä viedä tietoisuutta alasta kenttätyöhön ja päättävälle elimille. (Fisher & Marterella 2019, 16.)

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuksen tavoitteet ja menetelmäsuuntaus

Tutkimuskysymys tutkimuksessani on: mitkä asiat estävät vankilasta vapautuneiden osallisuutta yhteiskuntaan ja merkitykselliseen arkeen? Tutkimuksen tavoite on selvittää, voisiko toimintaterapian avulla edistää näiden ihmisten osallisuutta yhteiskuntaan ja arkeen ja näin lisätä yhteiskunnallista ymmärrystä toimintaterapian vaikuttavuudesta moniammatillisia ryhmiä muodostettaessa sekä löytää uusia keinoja ehkäistä uusintarikollisuutta.

Valitsin tutkimukseni menetelmäsuuntaukseksi laadullisen tutkimuksen. Laadullisen tutkimuksen tarkastelukohteina ovat merkitykset ja niiden väliset suhteet, sekä niistä muodostuvat merkityskokonaisuudet. Laadullisen tutkimuksen prosessissa on suositeltavaa käyttää aineistonkeruumenetelmiä, jotka ottavat huomioon osallistujien subjektiiviset näkökulmat ja siksi osallistujat valitaan määritellysti ja tarkoituksenmukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2016, 162–164.) Tällaisissa tutkimuksissa tavoitteena ei ole löytää yhtä totuutta, vaan kuvata nimenomaan osallistujien kokemuksia ja kuvauksia heidän todellisuuksistaan ja merkityksellisyyden yksilöllisistä ulottuvuuksista. Avaamalla asioiden merkityksiä voidaan muokata tai luoda uusia toimintaperiaatteita ja kuvauksia tutkittavasta asiasta. Laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmät voivat myös vaikuttaa positiivisesti tutkittavan omiin toiminta- ja ajattelutapoihin. (Vilka 2015, 118–125.)

4.2 Aineistonkeruu

Laadullisen tutkimukseni aineistonkeruumenetelmäksi valitsin avoimen teemahaastattelun. Teemahaastattelu onkin Suomessa kvalitatiivisen aineiston yleisimmin käytetty aineistonkeruumenetelmä (Eskola & Vastamäki 2007, 25). Teemahaastattelussa ei ole valmiita vastausvaihtoehtoja, mutta haastattelua ohjaa valmis runko ja jokin tietty teema (Liite 1). Teemat toimivat muistilistana

haastattelun aikana, mutta osa teemoista saatettiin jättää käymättä riippuen siitä, minkälaiset olosuhteet ja yksilölliset tekijät olivat ohjanneet tutkittavan elämäntilannetta vapautumisen vaiheessa. Joustavuus onkin yksi teemahaastattelun eduista ja avoin keskustelu lisäsi luottamusta tutkittavan ja tutkijan välillä, mikä lisää tutkimuksen luotettavuutta. Teemahaastattelussa tutkittavan omin sanoin kertoma narratiivi saa tilaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73–74.)

Tutkittavat sain Silta-Valmennuksen kautta. Kävin esittelemässä tutkimukseni aiheen ja tutkimuskysymykseni Silta-Valmennuksen tiloissa ryhmätoiminnan aikana, jonka jälkeen keräsin asiasta kiinnostuneiden yhteystiedot ja sovin heidän kanssaan puhelimitse tehtävän haastatteluajan. Osa haastateltavista tuli toisen kontaktin kautta Silta-Valmennukselta, jolloin ohjaaja esitteli omille asiakkailleen tutkimukseni aiheen ja sopi kanssani haastatteluajat tutkimuksesta kiinnostuneille henkilöille. Tutkimukseen ilmoittautui vapaaehtoiseksi yhteensä viisi haastateltavaa. Haastattelut toteutettiin puhelinhaastatteluina ja aineisto kerättiin muistiinpanoin. Haastatteluja ja puheluita ei siis äänitetty ja litteroitu, vaan keräsin muistiinpanoihin haastatteluista tutkimuksen kannalta olennaisia asioita, joita taustateoriani ja tutkimuskysymykseni jo määritteli. Kolme haastateltavista olin tavannut kasvokkain ennen haastattelua ja kahta en tavannut kasvokkain lainkaan. Haastattelut kestivät 30–60 minuuttia.

4.3 Aineiston analyysi

Haastatteluaineiston keräämisen jälkeen aineisto analysoidaan. Analysoinnin tavoitteena on luoda kerätystä aineistosta selkeä ja yhtenäinen kokonaisuus, joka auttaa vastaamaan tutkimuskysymykseen ja luomaan merkityssuhteita tutkittavaan asiaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122.) Toisin kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa, laadullisen tutkimuksen tulokset ovat siis hyvin tutkijariippuvaisia. Tutkijan taidot, analyyttinen tyyli ja kyky oivaltaa vaikuttavat siihen, kuinka tutkimuksen aineisto kerätään ja analysoidaan ja miten tutkimuskysymykseen vastataan. (Elo & Kyngäs 2008, 113.) Sisällönanalyysiin ei ole suoranaista kaavaa, vaan jokainen haastattelu on yksilöllinen ja ainutlaatuinen kokemus (Kankkunen & Vehviläinen-Julkunen 2018, 167).

Valitsin tutkimukseeni teoriaohjaavan analyysimenetelmän, koska halusin tutkia nimenomaan tutkittavien kokemuksia vapautumisesta ja saadusta ja koetusta tuesta. Aineistosta poimittiin tutkimuksen kannalta oleelliset lauseet ja käsitteet, joista muodostin alakategorioita. Pelkistämällä haastatteluaineisto käsitteiksi karsitaan epäoleellinen tieto, mutta säilytetään tutkimusongelman

kannalta tärkeä ja olennainen asia. Käsitteellistämistä voidaan tehdä niin pitkälle, kuin mahdollista. Käsitteitä yhdistelemällä voidaan lopulta vastata tutkimusongelmaan. Vastaus alkaa muodostua ymmärryksestä haastateltavien omaan näkökulmaan ja sen tulkinnasta, päättelystä ja käsitteiden yhdistämisestä. Käsitteellistämätön aineisto on alkuun hyvin empiiristä, kun haastatteluaineisto perustuu yksilöllisiin kokemuksiin ja havaintoihin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 113, 108–115.) Aineiston käsitteellistämisessä hyödynsin myös taustateoriaa yhdistelemällä teemoja saaden vahvistusta haastatteluaineistosta nousseille aiheille.

5 Tutkimuksen tulokset

5.1 Haastateltavien taustatiedot

Tutkimukseen haastateltiin viisi ihmistä, joista kolme oli naisia ja kaksi miehiä. Kaikki haastateltavat olivat vapautuneet vankilasta Silta-Valmennuksen kuntoutuspalveluihin. Yksi haastateltava suoritti yhä vankeusrangaistustaan Silta-Valmennuksen työyksikössä ja muut olivat koevapaudessa. Kaksi haastateltavista oli suorittanut useampia vankeusrangaistuksia ja kolme oli ensikertalaisia. Rikoksenuusijoista toinen oli vapautunut 12 kertaa ja toinen viisi kertaa aiemmin. Kumpikin näistä uusijoista vapautui ensimmäistä kertaa Silta-Valmennuksen kautta. Kahden haastateltavan viimeisin suorittama tuomio suljetuissa vankiloissa oli ollut neljä vuotta tai yli ja muiden kaksi vuotta tai alle. Neljän haastateltavan koevapautteen vapautumisesta oli kulunut alle vuosi ja yhden yhä rangaistustaan suorittavan vapautuminen koitti kolme kuukautta haastattelun tekemisestä.

5.2 Koevapausjärjestely ja vaiheittainen vapautuminen

Useat haastateltavat kertoivat koevapauden olleen lähtökohtaisesti haastava järjestää vankilan puolesta ja se vaati erityistä tietoa ja taitoa ottaa asioista selvää, jotta koevapaus saatiin järjestettyä. Syyksi haastateltavat kertoivat vankilan antaneen kiireen, resurssien puutteen tai aiemmat huonot kokemukset koevapaudesta vankilan puolelta. Huolestuttavaksi asiaksi haastateltavat kertoivat sen, että koevapausjärjestely ja kuntoutustoimet vaativat itseltä paljon oma-aloitteisuutta, sinnikkyyttä, osaamista ja onnea.

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että vapautumisen tulisi tapahtua aina vaiheittain, jotta vapautuva vanki ehtii järjestellä rauhassa asioitaan ja kiinnittyä yhteiskuntaan tuetusti ja turvallisesti. Moni olisi kaivannut rinnalleen tukihenkilöä, johon olisi tutustunut jo vankeuden aikana ja joka

olisi ollut vapautumisen alun ajan intensiivisemmin tukena. Rikoksenuusijoista kumpikin kertoi vapautumisen Silta-Valmennuksen kuntoutukseen olleen käänteentekevä muutos, sillä aiempina kertoina vapautuminen oli tapahtunut ilman minkäänlaista tukea ja järjestelyapua. Vankilasta saatu tieto Silta-Valmennuksesta vaihteli olemattomasta suppeaan. Yksi haastateltava epäili, ettei julkinen taho vapaaehtoisesti haluaisi tarjota Silta-Valmennuksen kaltaista palvelua vangeille, koska se aiheuttaa valtiolle kustannuksia. Eräs haastateltava kertoi aiemmasta vapautumisestaan ilman koevapausjärjestelyä:

"Kyl mä oon vapautunu omaisuus muovikassissa vankilan ulko-ovelle ilman asuntoa tai mitään. Eihän siinä auta muu, kun hakeutua vanhoihin porukoihin ja ettiä jostain amfetamiinia, kun ei tiedä muutakaan. Siinä ollaan aika nopeesti takas vankilassa."
(Osallistuja 4).

Koevapaus itsessään koettiin puutteelliseksi tavaksi tukea vapautunutta vankia kohti itsenäistä pärjäämistä. Suurin osa haastateltavista ei kokenut saaneensa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiltä minkäänlaista apua ja tukea arjessa selviytymiseen, mutta sen sijaan koki päihteettömyyden varmistamisen olleen merkittävä osa vapautumisen onnistumisesta. Liikkumisrajoitukset olivat auttaneet luomaan pakollakin rutiinia arkeen.

5.3 Taidot ja valmiudet

Kaikki haastateltavat olivat saaneet asunnon Silta-Valmennuksen kautta tai sen asuntoloista, kunnes löytäisivät oman asunnon. Useat haastateltavat kertoivat vapautumiseen liittyvistä peloista ja epävarmuuksista vankeuden aikana, sillä erityisesti asunnon löytäminen vankilasta käsin myös usein luottotiedot menettäneenä ja rajatuin yhteydenpidoin on äärimmäisen haastavaa. Yksi haastateltava oli sattunut kuulemaan Silta-Valmennuksesta vankitoveriltaan ja yhtä Silta-Valmennus oli itse lähestynyt yllättäen. Yhtä koevapauden valmistelija oli auttanut löytämään asunnon Silta-Valmennuksen kautta. Yksi oli vapautunut asuntoon, joka oli käytännössä asumiskelvoton. Pidempiä tuomioita istuneet kertoivat unohtuneista tai puutteellisista taidoista asumistaitoihin liittyen, kuten kaupassa käymiseen tai asioimiseen liittyvät hankaluudet.

Monet haastateltavista kertoivat uusien rutiinien opetteluun olleen merkityksellistä arjen toimivuuden kannalta. Silta-Valmennuksen intensiivinen kuntoutus osaltaan asetti raamit haastateltavien

arkeen ja moni koki saaneensa Silta-Valmennukselta paljon apua arkirutiinien luomiseen. Erityisesti moni haastateltava mainitsi asioiden uudelleenopettelun päihteettömänä. Päihteettömyys oli monelle ponnistuslauta kohti merkityksellisempää ja toimivampaa arkea. Suurin osa haastateltavista koki, että oli tarvinnut ammattilaisen apua arkirutiinien luomiseen ja oli nyt tyytyväisiä arkinsa rytmiin.

Puutteita käytännön taidoissa vapautumisen vaiheessa haastateltavilla esiintyi esimerkiksi internetin ja puhelimen käytön, navigoinnin ja asioimisen sekä hakemusten tekemisen suhteen. Monelle oli epäselvää, mistä apua voi hakea ja kuinka esimerkiksi tukia haetaan. Yksi haastateltava kertoi, että suurin osa vangeista ei osaa käyttää internetiä ylipäätään. Hankaluuksia oli myös elämänhallinnallisissa taidoissa ja tunnetaidoissa, erityisesti päihdekuntoutujien keskuudessa, kun asioita opeteltiin kohtaamaan päihteettömänä. Osalla arki oli ollut toimivaa jo ennen vankeutta, joten entisiin tapoihin oli helpompi tällöin palata. Rikoksenuusijoista toinen oli kokenut itsenäisen pärjäämisen mahdolliseksi taitojen puutteiden ja muun muassa asunnottomuuden takia, mistä syystä hän oli aiempina vapautumiskertoinaan hakeutunut suoraan entisiin ongelmallisiin sosiaalisiin suhteisiin, joiden kautta kävi kierre takaisin vankilaan.

”Se vapautumispäivä oli ihan kamala. Eihän mulla ollut lakanoita tai mitään, kun vankilasta vapauduin. Piti mennä ekana lakanakauppaan kaikkien mun kapsäkkien kanssa, enkä mä pystynyt navigoimaan, kun mulla oli niin vanha puhelin, että eihän siinä mitään karttasovelluksia ole. Kun pääsin lopulta joskus iltamyöhään tukiasunnolle, niin mun sänky oli täynnä ötököitä. Romahdin siihen.” (Osallistuja 1).

Lähes kaikki haastateltavista kertoivat yhden merkittävän onnistumisen edellytyksen olleen muutoksen ihmissuhteissa. Moni koki saaneensa Silta-Valmennuksen ja NA-ryhmien kautta uusia ystäviä, joiden avulla irrottautuminen päihteistä mahdollistui. Toisaalta yksi haastateltavista olisi toivonut, että uusiin ihmissuhteisiin olisi voinut panostaa jo vankeuden aikana, jotta olisi myös vapautunut turvallisempaan sosiaaliseen verkostoon.

5.4 Arjen merkityksellisyys

Merkityksellisyys nousi haastateltavien nykyisessä elämäntilanteessa hyvin keskeiseksi teemaksi. Kaksi haastateltavaa koki erittäin voimakasta merkityksellisyyden puutetta elämässään kuntoutu-

jina. Molemmat kertoivat, että vaikka Silta-Valmennuksen kuntoutus oli ollut merkittävä osa heidän kuntoutuspolkuaan, ei se antanut tilaa etsiä merkityksellisyyksiä ja uusia ilon ja kiinnostuksen aiheita elämään. Haastateltavat kertoivat intensiivisen traumakuntoutuksen vievän liikaa energiaa heidän elämästään ja kuvasivat arjen olevan pelkkää kuntoutumista. Toinen näistä ei kokenut olevansa päihdekuntoutuja, joille kuntoutuspalvelu oli ensisijaisesti suunniteltu. Haastateltava kertoi olevansa hyvin uupunut kuuntelemaan joka päivä muiden traumoja ja olisi toivonut elämäänsä kepeyttä ja myös ilon aiheita. Koevapauserjestelyn takia kuntoutumisen lopettaminen ilman opiskelu- tai työpaikkaa ei ole mahdollista ilman koevapauden katkeamista, eikä kuntoutuksesta ole mahdollista pitää taukoja. Haastateltavat kokivat olevansa edelleen laitostumisen uhreja ilman hengähdystaukoa mieltä tulevia urasuunnitelmia.

”Ei elämä voi olla pelkkää päihde- ja traumakuntoutumista. Kun kuuntelet joka päivä muiden ihmisten traumoja, niin se on tosi raskasta. Oon ihan poikki päivien jälkeen. Ei mulla ole mitään energiaa mieltä, mitä elämällä tekisi.” (Osallistuja 2).

Laitostumisen aiheuttama motivaation ja oma-aloitteisuuden puute nousi monien haastateltavien kertomuksessa esiin. Eräs haastateltava kuvaili laitostumista oman tahdon tappamisena, sillä vankilassa ei voi opiskella haluamaansa asiaa, eikä edes lukea sellaisia kirjoja, joista itse olisi kiinnostunut. Samainen haastateltava oli ajatellut hyödyntävänsä vankeusaikaa opiskellakseen uuden ammatin, mutta yllätynyt negatiivisesti siitä, ettei vankilassa ollutkaan tällaista mahdollisuutta. Haastateltavat kuvasivat, että oman tahdon löytyminen vapautumisen jälkeen on hyvin haastavaa, kun se kerran on jo vaimennettu ja kaikki asiat on puolestasi päätetty.

Arkensa koevapauden aikana tai sen jälkeen merkityksellisenä kokeneet olivat molemmat työkokeilussa tai työtoiminnassa ja kokivat saavansa merkityksellisyyttä muun muassa tällaisen toiminnan kautta. Molemmat näistä haastateltavista kuvasivat olevansa melko tai hyvin tyytyväisiä elämäänsä nykyisellään, johon molemmilla liittyi myös hiljalleen korjaantuvat välit lähimmäisiin. E erityisen merkittävää kummallekin oli ollut työssä annettu luotto ja usko, jonka arvoisia he halusivat olla. Vastuunanto työtehtävässä oli tarjonnut tilaisuuden näyttää olevansa luotettava ja vastuullinen työntekijä. Toinen haastateltava kertoi ensimmäistä kertaa elämässään ottavansa vastuuta jostain, eikä enää halua pakoilla sitä. Yhä vankeusrangaistustaan suorittava haastateltava kertoi hyvän olon tunteen tulevan siitä, että Silta-Valmennuksen työtoiminnassa hänellä olisi täydet mahdollisuudet karata, mutta annetun luoton ansiosta hän ei halua sitä tehdä. Onnistumiset työssä, annettu luotto ja vastuu olivat lisänneet näiden haastateltavien itsevarmuutta.

Tuottavassa toiminnassa mukana olevat haastateltavat siis kokivat elämän olevan merkityksellisempää kuin ne, jotka eivät olleet päässeet vielä mukaan työtoimintaan tai joiden tulevaisuus ja urapolku oli vielä epäselvä. Merkityksettömyyttä kokevat haastateltavat kuvasivat myös onnistumisen ja positiivisten tunnekokemusten puuttumista, mitä traumakuntoutus ei mahdollistanut.

”Kyllä mä koen, että elämä on merkityksellistä ja oon siihen tyytyväinen. Mulla on kivaa puuhaa ja asiat alkaa korjaantua pikkuhiljaa. Toivoisin saavani suhteen poikaan vielä korjattua, mutta eiköhän sekin aikanaan.” (Osallistuja 4).

5.5 Kuntoutuksen merkitys

Tutkimukseni tutkittavat olivat saaneet jonkinnäköistä apua ja tukea arkeensa, mutta kokivat silti tuen olleen jokseenkin puutteellista. Osa haastateltavista oli kuitenkin vapautunut useamman kerran ja osasi vertailla erilaisia tapoja vapautua. Kaikki haastateltavani siis olivat saaneet jonkinnäköistä psykososiaalista tukea, mutta moni koki silti rinnalla kulkemisen olleen puutteellista. Erityisesti vapautumisen hetken monet kokivat kammottavana, kun joutuivat yksin pärjäämään muuttuneessa maailmassa.

Vaikka kaikki haastateltavat eivät olleet tyytyväisiä tämänhetkiseen elämäntilanteeseensa ja kuntoutuksen muotoon, kaikki haastateltavat kokivat Silta-Valmennuksen eri kuntoutuspalveluiden olleen heille hyvin merkityksellinen vaihe, joka oli mahdollistanut heille tavanomaista onnistuneemman vapautumisen. Haastateltavat kertoivat oppineensa kuntoutuksesta tunnetaitoja, arkitaitoja, rutiineja ja omia rajoja. Yksi haastateltava kertoi, ettei uskoisi olevansa hengissä ilman Silta-Valmennuksen kuntoutusta. Rikoksenuusijat kertoivat kumpikin, että nykyisellä järjestelyllä työkokeilussa tai työtoiminnassa heillä on ensimmäistä kertaa usko siihen, että edellinen tuomio jää viimeiseksi ja he saavat elämänsä raiteilleen. Kaksi haastateltavista kuitenkin kertoivat olevansa pettyneitä siihen, ettei kuntoutus ole yksilöllisempää ja tavoitteellisempaa. Haastateltavat toivoivat kuntoutuksen olevan muutakin kuin pelkkää päihdekuntoutumista. Yksi haastateltava epäili, ettei kukaan lähde Silta-Valmennuksesta suoraan töihin, sillä välistä puuttuu tavoitteellinen ja yksilöllinen kuntoutus.

6 Johtopäätökset

Kuten haastatteluni tuloksista selvisi, merkityksellisimmäksi arkensa kokivat ne, jotka olivat jo päässeet mukaan työelämään joko työkokeilussa tai kuntouttavana työtoimintana. Myös aiemmin mainittu Mäen (2017) tutkimus tukee ajatusta, että mielekäs tekeminen ehkäisee uusintarikollisuutta. Kaikilla haastateltavilla oli toive päästä mukaan työelämään ennemmin tai myöhemmin, mutta reitin ja suunnan löytäminen siihen puuttui. Myös Tammelin, Ketola & Suomi (2022) ovat samaa mieltä siitä, että vankilassa tulisi painottaa kuntoutus työelämävalmiuksien lisäämiseen. Taustateorian mukaan tarpeet ja tukitoimet ovat myös jonkin verran sukupuolisidonnaisia, mutta suoranaisia johtopäätöksiä valmistella sukupuolen mukaan kohdistettuja kuntoutustoimia näistä tuloksista ei voi vetää. Jokainen kuntoutuja on yksilö erilaisin tarpein sukupuolesta riippumatta. Yhteistä näille vankilasta vapautuneille oli rinnalla kulkeminen ja onnistumisen kokemuksen merkittävyys. On siis jälleen todettava, että tuottavan toiminnan tekeminen ja sitä kautta saadut onnistumiset ovat ihmisen hyvinvoinnin keskeisimpiä tekijöitä ja suurin osa ihmisistä haluaakin olla ympäristölleen ja yhteiskunnalle hyödyllisiä - olla osa jotakin, jolla on merkitystä.

Työllistymistä edistävät kuntouttavat toimet ja työelämävalmiuksien lisääminen lienevät siis avainasemassa vapautuvien vankien hyvinvoinnin ja päihteettömyyden tueksi ja uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. Koska toimintaterapian ytimessä on saattaa ihminen pelkästä pärjäämisestä merkitykselliseen arkeen, olisi erittäin osuvaa hyödyntää toimintaterapeuttien osaamista moniammatillisia tiimejä muodostettaessa. Parhaimmillaan toimintaterapeutit luovat yhdessä asiakkaan kanssa polkuja kohti merkityksellistä elämää lisäten ja kehittämällä taitoja ja valmiuksia, mikä huomattavasti vähentäisi riskiä palata rikosten pariin.

7 Pohdinta

7.1 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimustoiminnan ytimessä on tutkimuksen eettisyys, joita ohjaavat tutkimuseettiset periaatteet kuten oikeudenmukaisuus, luottamuksellisuus, hyvän tekeminen, rehellisyys ja itsenäisyyden kunnioittaminen. Eettinen pohdinta liittyy osallistujien valintaan ja haastatteluaineiston keruuseen. Haastatteluvaiheen lisäksi eettinen näkökulma tulee huomioida myös aineiston analyysin ja raportoinnin vaiheessa. Myös haastateltavan ja haastattelijan välinen suhde tulee huomioida, sillä se voi asettaa haasteita tai esteitä haastattelun tekemiseen. (Kylmä 2008, 111.) Laadullisessa tutkimuksessa haastateltavat olivat erityisen haavoittuvassa asemassa, joten pidin huolta tutkimuseettisestä näkökulmista ja punnitsin niitä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa.

Tutkittavat saivat ennen haastattelua tiedotteen haastateltavalle (Liite 2), jossa kerrottiin tutkittavan oikeuksista peruuttaa osallistumisensa tutkimuksesta missä vaiheessa tahansa ja tutkimuksen tietosuojasta sekä haastatteluaineiston anonymisoinnista. Tiedote luettiin suullisesti puhelimitse haastateltaville. Tutkittavat eivät ole tunnistettavissa julkaistusta aineistosta. Tutkittaville kerrottiin selkeästi etukäteen, mitä asioita tutkimuksessani käsittelen ja mistä aiheista tulen esittämään kysymyksiä. Esimerkiksi kerroin, että tutkimuksen kannalta ei ole merkittävää, minkä tyyppisestä rikoksesta tutkittava on saanut vankeustuomionsa, enkä siksi tulisi kysymään kysymyksiä rikoksen laadusta. Jokaisen tutkittavan osallistuminen tutkimukseen oli vapaaehtoista.

Tutkittavat kertoivat haastattelussa asioistaan mielellään ja hyvin avoimesti ja haastattelussa oli avoin ja luottavainen tunnelma. Tutkittavilla oli myös oikeus keskeyttää haastattelu missä vaiheessa tahansa ja kysyä kysymyksiä tutkimuksesta. Laadullisen tutkimuksen haastatteluaineisto on aina tilannesidonnaista ja tutkijariippuvaista (Kylmä 2008, 117). Haastatteluaineisto sisälsi arkaluontoisia asioita ja tunnistetietoja, joten aineiston analysointi ja käsitteellistäminen tuli tehdä erityisellä tarkkuudella, ettei käsitteisiin siirtyisi tunnistetietoja. Haastattelurunko myös hieman kehittyi haastatteluita tehdessä ja huomasin kysyä vertailua edelliseen vapautumiskokemukseen vasta kun kohdalle osui haastateltava, joka itse otti esiin vapautuneensa useita kertoja aiemminkin.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuudesta ei kuitenkaan ole olemassa yksiselitteisiä ohjeita, sillä tutkijan mahdollinen puolueellisuus voi vaikuttaa laadullisen tutkimuksen tuloksiin ja aineiston

analysointiin (Tuomi & Sarajärvi 2018, 158- 60). Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan kuitenkin arvioida refleksiivisyyden, uskottavuuden, siirrettävyyden ja vahvistettavuuden avulla. Näiden toteutumista vahvistaa tutkimusprosessin huolellinen kuvaus (Kankkunen ja Vehviläinen-Julkunen 2018, 198.). Kuitenkin isoin merkitys luotettavuuden kannalta on tutkijalla itsellään, jonka tehtävä on arvioida näitä asioita koko tutkimusprosessin ajan. On kuitenkin mahdotonta, että aineiston analysointi laadullisessa tutkimuksessa olisi sellaisenaan koskaan toistettavissa, sillä jokainen tutkija tulkitsee aineistoa yksilöllisesti. Teoreettisesti laadullinenkin tutkimus pitäisi kuitenkin olla toistettavissa ja tutkimustulosten siirrettävissä toiseen tutkimusympäristöön. Luotettavuus voidaan todeta, kun tutkimuksen materiaali ja tutkittava asia ovat yhdenmukaisia, eivätkä sattumat tai epäolennaiset tekijät ole vaikuttaneet tutkimuksen tekemiseen tai sen tuloksiin. (Vilka 2018, 196.) Koska haastattelumateriaalia ei litteroitu tai äänitetty, on riskinä se, että jotakin tutkimuksen kannalta olennaista tietoa onkin saattanut jäädä huomioimatta (Puusniekka & Saaranen-Kauppinen 2006). Sellaisia haastateltavia en saanut tutkimukseeni, jotka olisivat jääneet täysin ilman tukea vapautumisen vaiheessa, mikä olisi voinut tuoda hieman heterogeenisempää aineistoa tutkimukseeni.

7.2 Koevapauden haasteet

Koevapausjärjestely on antanut monelle vapautuvalle vangille mahdollisuuden järjestää elämänsä päihteettömänä ja onkin mielestäni ehdottomasti säilytettävän arvoinen asia, jota kuitenkin tulee kehittää yhdessä muiden ammattilaisten kanssa edelleen. Koevapauden ainoa ongelma ei ole se, ettei sitä myönnetä kaikille ja siihen hakeutuminen vaatii vangilta osaamista ja sinnikkyyttä ja pahimmillaan vankilan resurssit eivät kestä koevapausjärjestelyä vangin sopivuudesta ja sinnikkydestä huolimatta. Koevapaus ei nimittäin näyttäydy käytännössä yhteiskuntaan sijoittumisen tukena muun kuin päihteettömyyden varmistamisen kautta. Niin haastattelemi ihmiset kuin taustatutkimuksessa koevapauskokemuksistaan kertoneet tutkittavat olivat yllättyneet tuen vähäisyydestä, sillä käytännössä koevapausvankien tehtävä on päivittäin soittaa valvontaa suorittavalle taholle muutaman sekunnin puhelu, jossa ilmoittavat olevansa hereillä. Rikosseuraamuslaitoksen jalkautuva tiimi saattaa tulla kerrasta muutamaan kertaan viikossa tarkistamaan päihteettömyyden, mutta ei käytännössä pysty perehtymään vangin arkeen ja tarpeisiin sen paremmin. Yhtä lailla kuntoutukseen pääsy vankeuden jälkeen oli ollut kiinni tuurista, vankilan henkilökunnasta ja heidän tiedostamistaan palveluista, oikeista verkostoista sekä vangin omasta aktiivisuudesta. Kun-

toutuspolun suunnitteleminen yhdessä vangin kanssa ei siis lainkaan ole itsestäänselvyys, vaan pikemminkin poikkeus ja harvinaisuus. Edelleen osa vangeista vapautuu muovikassi kädessä suoraan vankilan pihaan vailla minkäänlaista tukea.

Rutiinien opettelu yhdessä ammattilaisen kanssa uudessa ympäristössä ei siis käytännössä kuvaudu valvotun koevapauden toiminnassa silloinkaan, kun koevapaus toteutuu. Tällä hetkellä koevapauden yksi merkityksellisimpiä valvontakeinoja on kuitenkin päihitteettömyyden varmistaminen, mikä terapian näkökulmasta mahdollistaa terapeuttisen intervention oikea-aikaisesti. Toimintaterapeutin tai muun vastaavan ammattilaisen lisääminen moniammatilliseen tiimiin vapauden vaiheessa varmistaisi kuntouttavan ja terapeuttisen otetta yhteistyössä vangin kanssa, mikä loisi jo huomattavasti paremman lähtökohdan sijoittua yhteiskuntaan pysyvämmiin.

7.3 Merkityksellisen arjen mahdollistaminen

Toimintaterapeutti merkityksellisen arjen mahdollistajana voisi olla moniammatillisuuden näkökulmasta erittäin tärkeä osa työryhmää jo ennen vapautumista. Toimintaterapeutteja työskentelee vankiloissa jo nyt jonkin verran, mutta siirtymävaiheen toimintaterapeutteja ei. Toimintaterapeutteja ei myöskään mainita missään suunnitelmissa rakentaa vangeille toimivampaa arkea. Toimintaterapia on kuitenkin vaikuttavimmillaan silloin, kun terapia tehdään todellisessa ympäristössä, eli tässä tapauksessa ihmisen kotona vapautumisen jälkeen. Toimintakykyä voidaan arvioida jo vankilavaiheen aikana ja kartoittaa mahdollisia tuen tarpeita vankeuden jälkeen, mutta todellinen arki uudessa elinympäristössä voi kuitenkin nostaa esiin uudenlaisia tarpeita ja taitojen ja valmiuksien puutetta. Tutkimukseni taustateoriassa esitellyt tulokset vahvistavat haastatteluaineiston perusteella tuotettuja tuloksia siitä, että erityisesti kohtaamiset ja rinnalla kulkeminen edistävät arkeen juurtumista ja ehkäisevät muun muassa päihitteiden käyttöön sortumista ja uusintarikollisuutta. Olisi siis optimaalista, jos vankeuden aikana asiakkaan kanssa työskentelemään alkanut toimintaterapeutti jatkaisi asiakkaan kanssa työskentelyä myös vapautumisen hetkellä ja sen jälkeen.

Juuri tutkimukseni valmistuessa MTV uutisoi Pelson vankilan työtoiminnan lopettamisesta Pelson navetalla. Rikosseuraamuslaitoksen asiantuntijan mukaan vankiloissa aletaan painottaa päihdekuntoutusta ja opiskelua. Vaikka sinänsä uutinen opiskeluiden lisäämisestä ei ole huono, työtoiminnan lakkauttaminen on hyvin ristiriitainen ja huolestuttava toimi tutkittuun tietoon nähden. Jopa artikkelissa haastateltu vanki on sitä mieltä, että pelkää väkivallan lisääntyvän vankilassa te-

kemisen puutteen vuoksi. (Airola, 2023.) On melko selvää, että vankeinhoito maksaa valtiolle mitavia summia ja meidän tulisi yhteiskuntana miettiä perusteellisesti ja tutkimustietoa ja asiantuntijoita hyödyntäen, kuinka saisimme säästettyä vankeinhoidon kustannuksissa muutoin kuin vankien hyvinvoinnin kustannuksella, mikä väistämättä lopulta vain lisää kustannuksia yhteiskunnalle välillisesti tai välittömästi.

Kuten aiemmin todettiin, Rikosseuraamuslaitokselle on jo aiemmin suositeltu koulutusta vankeinhoitohenkilökunnalle työ- ja toimintakyvyn arvion tekemiseksi jo seuraamusaikana (Tammelin ym. 2022). Viitteitä siitä, että toimeen olisi tartuttu, ei ole. Laitostuminen ja haastatteluissa esiin nousut "oman tahdon tappo" voitaisiin välttää hyödyntämällä vankeusaikaa ja erityisesti jatkaa toimenpiteitä todellisessa ympäristössä vapauden jälkeen esimerkiksi uusien ammattien opiskelussa ja työllistymistä edistävien toimien käyttöönotossa sekä toimintaterapeutin tekemällä toimintakyvyn arviolla, jolla voitaisiin suunnitella vangin kuntoutuspolku mahdollisimman yksilöllisesti kohti yhteiskuntaan kiinnittyvää ja merkityksellistä arkea, johon jokaisella ihmisellä on taustasta, toimintakyvystä ja elämäntilanteesta riippumatta oikeus.

Lähteet

Airola, O. 2023. Yhdeksän vuoden tappotuomiota istuva Anssi hoitaa vankilassa lehmiä ja lampaita: "Täällä on ollut hyvä olla" – kohta toiminta loppuu. 20.4.2023. Artikkelit MTV Uutiset-sivustolla. Viitattu 21.4.2023. <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/yhdeksan-vuoden-tappotuomiota-istuva-anssi-hoittaa-vankilassa-lehmiä-ja-lampaita-taalla-on-ollut-hyva-olla-kohta-toiminta-loppuu/8679428#gs.vypzj>

Eggers, M. Muñoz, J.P., Sciulli, J. & Hickerson Crist, P.A. 2006. The Community Reintegration Project: Occupational Therapy at Work in a County Jail, *Occupational Therapy In Health Care*, 20:1, 17-37. Viitattu 16.11.2022. DOI: 10.1080/J003v20n01_02

Elo, S. & Kyngäs, H. 2008. The qualitative content analysis process. *Advanced Nursing* 62(1), 107–115. Viitattu 2.4.2020. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>

"Et vapautues olis elämä, jota elää ", Selvitys rikosseuraamusasiakkaiden avun tarpeista ja oikeuksien toteutumisesta. 2021. Kriminaalihuollon tukisäätiön verkkojulkaisu 11/2021. Viitattu 8.12.2022. <https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2021/11/Kysely-vangeille-verkkojulkaisu-2021.pdf>

Eskola, J. & Vastamäki, J. 2007. Teemahaastattelu: Opit ja Opetukset. Teoksessa Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1, metodin valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Toim. J. Aaltola ja R. Valli. Juva: WS Bookwell OY.

Fisher, A. G., & Marterella, A. 2019. *Powerful practice: A model for authentic occupational therapy*. Fort Collins, CO: Center for Innovative OT Solutions.

Gonzales, A. 2021. Successful Transition to Life After Incarceration: A Pilot Program. *The American Journal of Occupational Therapy*, 2021, Vol. 75(Supplement_2), 7512510222p1. Viitattu 16.11.2022. <https://doi.org/10.5014/ajot.2021.75S2-RP222>

Hautala, S. K., & Kaarakka, O., 2018. Vankilasta vapautuminen sosiaalisen kuntoutuksen haasteena. teoksessa J. Lindh, K. Härkäpää, & K. Kostamo-Pääkkö. *Sosiaalinen kuntoutuksessa*. Viitattu 30.11.2022. Lapland University Press. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-310-947-6>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2016. *Tutki ja kirjoita*. 21. uud. p. Helsinki: Tammi.

Hämäläinen, T. RIKSU-rikoksista irtaantumista tukeva sukupuolisensitiivinen kuntoutuksen hanke-ohjaaja ja -kehittäjä. Silta-Valmennus. Haastattelu 27.2.2023.

Kankkunen, P. & Vehviläinen-Julkunen, K. 2018. Tutkimus hoitotieteessä. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Puusniekka, A. & Saaranen-Kauppinen, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 21.4.2023.
https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_2_1.html.

Kivivuori, J. & Linderborg, H. 2009. Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäkulusta ja rikollisuudesta. Rikosseuraamusviraston julkaisu 2/2009. Oikeus-poliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos ja Rikosseuraamusvirasto.

Kuitunen, S. 2019. Oikeus kuntoutumiseen kuuluu kaikille – Kuntoutuksen vaikuttavuus rikostaisilla henkilöillä. Kuntoutussäätö.

Kuula, A. 2011. Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Vantaa: Vastapaino

Kylmä, J. 2008. Näkökohtia tutkimusetiikasta laadullisessa terveystutkimuksessa..Julkaisuussa Etiikka monitieteellisesti- pohdintaa ja kysymyksiä. Toim. Pietilä, A-M. & Kuopion Yliopisto: Hoitotieteenlaitos, 109- 121. Viitattu 13.5.2020. https://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-951-27-0130-8/urn_isbn_978-951-27-0130-8.pdf

Laki valvotusta koevapaudesta (629/2013) 41 § 2 mom. Määräys valvotun koevapauden täytäntöönpanosta 2/004/2022. Viitattu 30.11.2022. <https://www rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/maaraysvalvotunkoevapaudentaytantoonpanosta20042022.html>

Louhelainen, A. 2020. "Voi ku tällaista olis ollu jo silloin, ku mäolin nuori... vois olla et elämä olis ihan toisin ny.."Porin Sininauha ry:n Tuetusti Tulevaisuuteen -hankkeen arviointitutkimus. Opin näytetyö YAMK. Jyväskylän ammattikorkeakoulu: Sosiaali- ja terveysala. Viitattu 16.11.2022.
https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/347947/Opinnaytetyo_Louhelainen_Anna.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Malminen, U. Vangit aiempaa huonokuntoisempia – kuntoutus vaakalaudalla. 1.4.2015. Ylen artikkeli yle.fi-sivustolla. Viitattu 11.1.2023. <https://yle.fi/a/3-7875191>

Moore K.E., Gregorian M.J., Tangney J.P., Folk J.B., Stuewig J.B. & Salatino A.C. 2018. Changes in Community Integration From Pre- to Post-incarceration: The Influence of Psychological and Criminal Justice Factors. Department of Psychiatry, Yale University School of Medicine. USA. doi: 10.1177/0011128718756037

Mäki, J. 2017. Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta. Väitöskirja. Tampereen Yliopisto: Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Viitattu 16.11.2022. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201704241474>

Mäkipää, L. 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 249. Helsinki: Hakapaino Oy. Viitattu 9.1.2023. [Http://www.op-tula.om.fi](http://www.op-tula.om.fi), Julkaisut, Kriminologisen tutkimusyksikön julkaisut, Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus.

Oivo, T., Kerätär, R. 2018. Osatyökykyisten reitit työllisyyteen. Etuudet, palvelut, tukitoimet. Selvityshenkilöiden raportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 43.

Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkityöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6. Oikeusministeriö. Suomen kuntaliitto. Viitattu 30.11.2022. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/72835>

Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010: Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/julkaisut/risenjulkaisusarja/rikosseuraamusasiakkaidenterveystyokykyjahoidontarve.html>

Rikosseuraamuslaitos 2014. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. Rikosseuraamuslaitos. Julkaistu 28.2.2014.

Salovaara, U. 2019. Rikoksista tuomitut naiset. Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymismahdollisuudet. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Humanistisyhteiskuntatieteellinen tiedekunta, sosiaalityö. Viitattu 16.11.2022. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7685-9>

Skinner, E., Jaegers, L.A., Conners, B. Hayes, C., West-Bruce, S., Vaughn, M.G., Smith, D.L. & Barney, K. 2019. Evaluation of the Jail-Based Occupational Therapy Transition and Integration Services Program for Community Reentry. *The American Journal of Occupational Therapy*, 2020, Vol. 74(3), 7403205030p1–7403205030p11. Viitattu 16.11.2022. <https://doi.org/10.5014/ajot.2020.035287>

Tammelin, M., Ketola, T., Suomi, A. 2022. Ammatilliseen kuntoutukseen ohjaaminen Rikosseuraamuslaitoksessa. Seuraamustaan suorittavien ammatilliseen kuntoutukseen ohjaaminen vankiloissa ja yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Kela. Helsinki. Viitattu 9.1.2023. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022112166281>

Tuomi, J, & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Tyni, S. 2015. Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Akateeminen väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Viitattu 13.12.2022. <http://docplayer.fi/164016-Vankeinhoidonvaikuttavuus-onko-kuntoutukselle-tilastollisia-perusteita.html>

Vankeuslaki (767/2005) 6 § Rangaistusajan suunnitelma 22.12.2021/1302. Viitattu 13.1.2022. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050767>

Vilkka, H. 2015. Tutki ja kehitä. 4.uud.p. Jyväskylä: Ps-kustannus

Ylisassi, H., Seppänen, L., Uusitalo, H., Kalavainen, S., Piispanen, P. 2016. Aktivoiva lähityö. Vankiloiden valvonta- ja ohjaushenkilöstö vuorovaikutuksellista lähityötä kehittämässä. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos, Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2, 2016.

Zubriski S, Norman M, Shimmell L, Gewurtz R & Letts L. 2020. Professional identity and emerging occupational therapy practice: An autoethnography. *Canadian Journal of Occupational Therapy*. Viitattu 16.11.2022. 2020;87(1):63-72. doi:10.1177/0008417419870615

Liitteet

Liite 1. Teemahaastattelun runko

Haastattelun teemat:

- Vankeuden pituus
 - Minkä pituinen edellinen tuomio oli
 - Monesko tuomio oli

- Vapautumisen vaihe
 - Miltä lähestyvä vapautuminen tuntui
 - Miten asuminen ja muut asiat järjestyivät ennen vapautumispäivää
 - Millainen vapautumispäivä oli

- Koevapaus ja kuntoutus
 - Miten koevapaus järjestyi
 - Miten kuntoutus järjestyi
 - Millaisena olet kokenut koevapauden ja kuntoutuksen
 - Mitä hyötyjä ja haittoja koet
 - Miten vapautuminen sinun mielestäsi parhaassa tapauksessa kuuluisi mennä

- Elämäntilanne
 - Millainen elämäntilanteesi oli ennen vankeutta
 - Millainen elämäntilanteesi on nyt
 - Miten arkesi sujuu
 - Millaisia haasteita arjessasi on
 - Millaista tukea ja apua kaipaisit
 - Oletko tyytyväinen elämääsi

- Tulevaisuus
 - Millaisia tulevaisuuden suunnitelmia ja unelmia sinulla on
 - Millaista unelma-arkesi olisi

Liite 2. Tiedote haastateltavalle

Tiedote haastateltavalle

Vankilasta vapautuneiden toimintaterapiatarpeen kartoitus

- Toiminnallinen oikeus merkitykselliseen arkeen

Vankeudesta vapauteen siirtyneet ihmiset ovat yhteiskunnallisessa keskustelussa, selvityksissä ja kyselyissä kertoneet tuen puutteesta juuri nivelvaiheessa, kun siirrytään laitoksen strukturoidusta arjesta itsenäiseen pärjäämiseen. Riippuen vankeuden pituudesta voivat haasteet liittyä esimerkiksi arkitaitojen unohtumiseen tai puuttumiseen, rytmin ja rutiinin itsenäiseen ylläpitämiseen tai yhteiskunnalliseen osallistumiseen ja työllistymiseen sekä siihen liittyviin taitoihin ja valmiuksiin. Monissa näissä selvityksissä ja hankkeissa kuvataan taitojen puutetta asumiseen ja arkitaitoihin liittyen, mutta missään ei mainita toimintaterapeutteja, joiden työn ydin on tukea asiakas merkityksellisen arjen äärelle.

Tutkimuksen tavoite

Opinnäytetyössäni kartoitan, mitkä asiat estävät vankilasta vapautuneiden osallisuutta yhteiskuntaan ja merkitykselliseen arkeen. Opinnäytetyöni tavoitteeni on selvittää, voisiko toimintaterapian avulla edistää vankilasta vapautuneiden ihmisten osallisuutta ja näin lisätä yhteiskunnallista ymmärrystä toimintaterapian vaikuttavuudesta moniammatillisia ryhmiä muodostettaessa.

Aineisto kerätään haastattelemalla kohderyhmää, eli vankilasta vapautuneita yksilohaastatteluina. Haastattelut toteutetaan tammi-maaliskuun 2023 aikana ensisijaisesti puhelimitse tai tarvittaessa kasvokkain. Haastateltavat eivät hyödy antamistaan haastatteluista taloudellisesti.

Opinnäytetyö toteutetaan Jyväskylän ammattikorkeakoulussa. Yhteistyökumppanina opinnäytetyössä toimii Silta-Valmennus, jonka kautta haastateltavia lähestytään.

Tutkimusaineiston käyttötarkoitus, käsittely ja säilyttäminen

Tutkimushaastatteluja käytetään tutkimuksen aineistona. Haastatteluja ei hyödynnetä kaupallisesti. Tietoturvan takia kaikki haastattelut ja muistiinpanot säilytetään kaksivaiheista tunnistautumista vaativien pilvipalveluiden takana. Tunnistetiedot anonymisoidaan julkaisusta tutkimuksesta. Haastattelujen tiedot käsitellään luottamuksellisesti. Haastatteluaineistoa ei tutkimuksen valmistumisen jälkeen tallenneta, vaan se hävitetään. Haastattelija on vaitiolovelvollinen ja hänet on perehdytetty tutkimusetiikkaan koulutuksessaan. Haastattelut käsitellään tutkimusetiikan periaatteiden mukaisesti eli niin, että haastateltaville ei aiheudu vahinkoa eikä heitä voida tunnistaa aineistosta.

Tutkittavien oikeudet

Osallistuminen tutkimukseen on täysin vapaaehtoista. Tutkittavilla on tutkimuksen aikana oikeus kieltäytyä tutkimuksesta ja keskeyttää tutkimukseen osallistuminen missä vaiheessa tahansa ilman, että siitä aiheutuu heille mitään seuraamuksia. Tutkimuksesta saatavat tutkittavien henkilökohtaiset tiedot tulevat ainoastaan tutkittavan ja tutkijan käyttöön ja tulokset julkaistaan tutkimusraporteissa siten, ettei yksittäistä tutkittavaa voi tunnistaa. Tutkittavilla on oikeus saada lisätietoa tutkimuksesta tutkijaryhmän jäseniltä missä vaiheessa tahansa.

Tutkijan yhteystiedot

Opinnäytetyön tekijä:

Jenni Mäkelä

Sosiaali- ja terveysala/Toimintaterapia

aa3126@student.jamk.fi